



A propósito de Ferlosio.
Ensayo de interpretación cultural
Femenías Ferrà, Carlos. 2022.
Madrid: Alianza editorial.

DIEGO DUBÓN PRETUS
Institut Menorquí d'Estudis

<https://doi.org/10.60940/rdm.2023.v102.11>

El 22 de desembre de 2022, a la sala d'actes de l'Ateneu de Maó, va tenir lloc la presentació del llibre “A propósito de Ferlosio. Ensayo de interpretación cultural”*, publicat per Alianza editorial, de qui és l'autor, el doctor en Filologia Hispànica Carlos Femenías Ferrà, qui va estar acompanyat del professor de Llengua i Literatura castellana Diego Dubón. L'acte, que havia suscitat un gran interès, va reunir una bona concurrència. La xerrada que van sostenir ambdòs, es va centrar en un ric diàleg sobre la vida i obra de Rafael Sánchez Ferlosio, a partir de l'assaig, que, al llarg de les tres-centes trenta-quatre pàgines, analitza la trajectòria vital i literària d'un dels membres més destacats de la narrativa espanyola contemporània, inclòs en la generació literària dels anys 50 del segle XX, integrada també per Ignacio Aldecoa, Alfonso Sastre, Carmen Martín Gaité i Jesús Fernández Santos, entre d'altres personalitats, un selecte grup de joves escriptors, els quals, uns anys més tard, van marcar un nou rumb de la narrativa castellana, l'anomenat Realisme Social.

En l'inici de l'acte, Dubón va confessar la grata sorpresa que li havia produït la lectura, atenta i minuciosa, del llibre. Un exercici que, digué, li aportà un cúmul de revelacions i de noves possibilitats d'interpretació de la vida i obra de Ferlosio que no sospitava. I és que l'assaig que Carlos Femenías ens presenta és un vertader prodigi d'erudició i de clarividència, que denota una extraordinària capacitat d'observació, el fruit d'un treball lent, constant, escrupolós i rigorós; fins i tot, agosarat en determinades disquisicions o elucubracions, de les quals l'autor n'és conscient, tal com ho reconeix amb sinceritat. L'obra és, a més, una excel·lent mostra de la capacitat de l'autor d'investigar i reflexionar amb sòlids arguments i d'una originalitat que traspua la seva rica formació. L'assaig és, segons el criteri

de Dubón, una innovadora i valuosa contribució al millor coneixement i estudi de Ferlosio, de la seva obra i del temps en què va viure. En cada capítol es fan evidents l'entusiasme i la passió que han acompanyat l'estudi i la dedicació incondicional de l'autor, que, segurament, haurà hagut de vèncer moments de fatiga i de dubtes al llarg del seu prolongat procés creatiu. Dubón destacà també l'exhaustiva i ben estructurada metodologia de treball que facilita una lectura àgil i fluida. L'assaig, que va precedir d'un magnífic pròleg, signat pel crític literari Jordi Gràcia, bon amic de l'autor, és molt amè en el sentit que mou l'interès i delecta, una amenitat que es manté fins les darreres paraules de l'excel·lent epíleg amb què Carlos Femenías clou la seva obra. Val a dir que l'estudi abasta des dels orígens literaris de Ferlosio fins als anys noranta, un llarg període, prou representatiu de la seva carrera literària. El professor va acabar la presentació de l'assaig fent notar la bona acollida que havia tingut la seva publicació, especialment a l'àmbit dels cenacles literaris, que es va materialitzar en una sèrie d'entrevistes i una successió de crítiques aparegudes en els suplementos culturals del principals diaris de l'estat i en diverses revistes especialitzades, totes elles encomiàstiques, saludant amb fervor l'edició d'aquesta novetat literària. Dubón apuntà la certesa de que es tracta d'una obra d'obligada lectura per a tots aquells lectors que puguin estar interessats en aprofundir en el coneixement de la figura de Rafael Sánchez Ferlosio, i, principalment, els especialistes en la narrativa castellana contemporània, per als qui l'obra serà -és ja- indiscutiblement un títol de referència.

Immediatament després, Dubón va introduir una breu aproximació a la vida i l'obra de Sánchez Ferlosio, de qui va dir que és un dels millors prosistes de la literatura castellana del segle XX, però poc conegut. Degut a la seva longevitat va poder desenvolupar una llarguíssima carrera literària, amb la que ens ha deixat una extensa obra assagística i periodística i una exigua narrativa de ficció, caracteritzada per un ús rigorós i exquisit del llenguatge i una magistral pulcritud del seu estil.

Fill de l'escriptor i periodista Rafael Sánchez Mazas, membre fundador de la Falange, va viure els seus primers anys a Roma. Una volta instal·lat a Espanya, va assolir una sòlida formació cultural que, en l'etapa universitària, va compartir amb un grup de joves escriptors, abans esmentats, els quals van impulsar el moviment anomenat

del Realisme social. Val a dir, però, que, malgrat que va ser adscrit a aquest corrent literari, el seu declarat caràcter independent i la seva proverbial heterodòxia, el mantingueren al marge de qualsevol moviment literari oficial. L'obra de Ferlosio és, a més, molt difícil de classificar, degut a la seva copiosa producció, molt rica i variada. D'una manera succinta, Dubón va referir-se a l'evolució de la creació literària de Ferlosio, que va iniciar amb una obra molt original, que no encaixava dins cap model establert: "*Industrias y andanzas de Alfanhui*" (1951), un dels primers relats de l'anomenat Realisme màgic, centrat en el gust per inventar i contar històries, on s'aprecia un nou tractament de la realitat, plena de fantasia, una bella faula que ens mostra uns valors morals molt propis de l'autor: la defensa del que és natural, que no ha estat malmès per la intervenció humana; la preferència pel món rural i una mirada tendra envers els humils i marginats. Una obra que destaca per l'exquisida prosa, d'un alt nivell líric, un tret revelador del que seria l'essència de la seva trajectòria literària: la pulcritud i l'escrupolositat d'un estilista refinat, d'un estudiós del llenguatge. Tanmateix la fama i el reconeixement dels lectors i de la crítica l'assolí després de la publicació de la novel·la "*El Jarama*" (1956) amb la que va inaugurar una nova etapa de la narrativa castellana, guanyadora del Premi Nadal d'aquest mateix any. Es tracta d'una obra creada segons la tècnica i l'estil propis de l'objectivisme, que registra la conducta externa dels personatges i on destaquen els diàlegs, sense comentaris ni interpretacions i sense aprofundir en la psicologia dels personatges com una prova evident de l'afany de l'autor de recollir la parla de la gent amb una minuciosa fidelitat, expressada amb un llenguatge que adopta la tècnica de la crònica. La novel·la, de personatge col·lectiu, se centra en la narració lineal d'una breu història, protagonitzada per una colla de joves que passen junts un diumenge d'estiu vora del riu Jarama. Gairebé sense acció, Ferlosio retrata el drama d'unes vides insubstancials, reflectides en l'existència vulgar d'uns joves mancats d'inquietuds, mitjançant els quals ofereix un testimoni demolidor de la gris i fosca Espanya franquista.

Malgrat l'èxit obtingut, o pot ser per aquest motiu, Ferlosio, després d'un intens procés de reflexió i d'autocrítica, va reaccionar amb fermesa contra els inconvenients d'una popularitat difícil d'encobeir per una personalitat com la seva, gens partidari de rebre honors,

reservat i discret. Conseqüentment, va resoldre deixar de conrear, per un llarg temps, la narrativa de ficció i dedicar-se íntegrament a l'estudi del llenguatge i a la redacció de nombrosos assaigs i articles, gèneres pels quals acabaria essent molt ben considerat. El retorn a la novel·la es produí tres dècades després amb *“El testimonio de Yarfoz”* (1986), una obra que va significar un canvi radical en la seva narrativa, on narra les vicissituds d'un poble mil·lenari amb un manifest afany moralista, reivindicant uns valors tant estimables com són la veritat, la bondat i la fidelitat a la paraula. Però l'experiència, que va durar molt poc, fou un fet aïllat. Conseqüent amb la seva predilecció per l'assaig i l'article periodístic, va optar definitivament per aquests gèneres, que el van acreditar com un prodigiós artífex del llenguatge. En aquest camp va desenvolupar una intensa activitat periodística, col·laborant en revistes: *El Urogallo*, *Revista de Occidente*, *Cuadernos Hispanoamericanos* i en els diaris *ABC*, *Diario 16* i, principalment, *El País*. En aquest darrer apartat, Dubón va destacar algunes referències literàries especialment significatives: *“Vendrán más años malos y nos harán más ciegos”*, una interessantíssima i original miscel·lània de textos diversos: epigrames, faules i aforismes, que Ferlosio anomenà *“pecios”* i amb la que va obtenir el Premio Nacional de Ensayo. L'any 1974 publicà *“Las semanas del jardín”*, un curiós volum de reflexió i crítica sobre les tècniques narratives en diferents disciplines. Molt remarcable és també la col·lecció d'articles que aparagué l'any 1986 amb títols com *“La homilía del ratón”*, *“Mientras no cambien los dioses nada habrá cambiado”* i *“Campo de Marte”*. L'any 2017, en el llibre *“Páginas escogidas”* va reunir un bon nombre de contes i fragments narratius d'una obra que no es va arribar a publicar, poemes, articles, assaigs i discursos, una excel·lent mostra per a descobrir el seu prolífic llegat.

Dubón va acabar la presentació de Sánchez Ferlosio amb aquestes paraules: *“Ferlosio fou un pensador radical, molt crític amb la seva pròpia obra i gens aficionat a participar de les capelletes i saraus literaris. La seva folgada situació social i econòmica li va permetre dedicar-se íntegrament a tenir cura de la seva obra i poder desenvolupar lliurement la seva insaciable vocació, que el va mantenir molt actiu fins el darrer període de la seva vida”*.

Com a un clar reconeixement de la seva valuosa carrera professional, li fou atorgat el Premio Cervantes, l'any 2004 i el Premio Nacional de las Letras Españolas, l'any 2009.

Però el moment fort de l'acte fou el llarg diàleg que van mantenir Carlos Femenías i Diego Dubón (en el seu moment, alumne i professor respectivament a l'Institut Joan Ramis de Maó). Una densa conversa que es va perllongar més d'una hora, en el transcurs de la qual hi va haver l'oportunitat d'entrar, parcialment, més a fons en l'anàlisi de la figura de Ferlosio i de la seva obra.

Carlos Femenías va començar explicant quines havien estat les raons que l'impulsaren a estudiar a fons la vida i l'obra de Ferlosio. Després d'una llarga meditació, digué, “*em mancaven elements d'interpretació per poder explicar d'on havia sorgit un escriptor com ell*”. Per arribar a entendre com s'havia format aquella veu, Femenías va decidir fer una reconstrucció de les circumstàncies històriques, culturals i estètiques que havien intervingut en el procés de formació de qui acabaria essent una figura cabdal de la cultura i les lletres espanyoles. Aquest és el sentit del subtítol de l'obra: un assaig d'interpretació cultural. Una de les primeres idees que va expressar Femenías a l'acte fou que Ferlosio volia reinventar la forma d'escriure i el propi estil de vida.

Referint-se al perfil humà i d'escriptor de Ferlosio, entrevistador i entrevistat van coincidir en els trets més característics del seu tarannà que, segurament, poden explicar la seva trajectòria literària: el gust per determinades extravagàncies, un caràcter difícil i la propensió a una creació independent i solitària.

D'una manera natural, es van anar succeint diversos comentaris relatius a les possibles influències familiars, dels companys de viatge i del context històric i social que va viure en les seves opcions creatives. Va quedar ben palesa la voluntat d'independència, lluny de tota convenció, de l'intel·lectual que volia sentir-se lliure, al marge de qualsevol etiqueta determinada.

D'acord amb l'assaig, que segueix un ordre cronològic, el diàleg va respectar aquest mateix criteri. En primer lloc, Femenías i Dubón es van referir a la primera obra oficial: “*Industrias y andanzas de Alfanhui*”, un relat fantàstic que no encaixava en cap model establert, on l'autor crea una realitat, que poc tenia a veure amb el món exterior. Un espai que arriba a adquirir determinats valors testimonials,

on es succeeixen multitud de fets fantàstics i sorprenents metamorfosis que fan del llibre una aposta insòlita i valent en pro d'una imaginació lliure, sense cap tipus de limitació. Una obra impregnada d'un notable lirisme.

El seu primer gran èxit fou, però, "*El Jarama*". D'ella es va dir que en la pròpia intranscendència del seu argument va implícit el fet de ser una de les novel·les més polítiques que s'han escrit. Probablement, la millor manera de narrar una situació col·lectiva estancada és escriure un relat en el que no succeeix res significatiu.

A l'assaig, Femenías ens presenta el perfil d'un intel·lectual pur, mogut per un permanent desig de rectitud moral, que es mostra contrari a tota forma de poder i que manifesta la seva repugnància a l'imperialisme i al culte a la nació. Un pensador marcat pel sentiment de culpa i l'anhel de perfecció. Una culpa heretada, afirma, que mai no va superar.

Es va destacar també l'actitud modesta de Ferlosio que es considerava un "opinador". Afirmava que els seus assaigs eren més bé reflexions, observacions o comentaris, propis d'una escriptura molt propera al periodisme.

A l'únic text declaradament autobiogràfic per excel·lència, que va titular "*La forja de un plumífero*", reconeix que, després de l'èxit assolit amb la publicació de "*El Jarama*", va experimentar la necessitat de refugiar-se en els estudis gramaticals, fugint del "*grotesco papelón del éxito literario*", sense deixar mai d'escriure, la seva autèntica raó de viure. Ferlosio renegava així dels inconvenients d'un èxit aclaparador. En aquest sentit, Femenías afirmà que Ferlosio va viure aquest èxit d'una manera conflictiva. De cop, es va veure protagonitzant una situació cultural que no havia procurat. No volia esdevenir el gran novel·lista de l'antifranquisme. Va experimentar la por de que, a partir d'aquell moment, es convertís en l'escriptor que assumís aquella missió. Aquesta i no altra fou la raó del voluntari silenci posterior.

Amb la publicació de "*Las semanas del jardín*", l'any 1974, que havia anat escrivint des de finals dels anys seixanta, va evidenciar un llarg procés d'experimentalisme, d'avantguarda estètica, en què va arribar a tenir alguns contactes amb els moviments contraculturals dels escriptors més joves d'aquells anys. S'apreciava una voluntat de ruptura i de qüestionar les convencions heretades i la possibilitat de

reinventar la manera d'escriure, de comportar-se, de capgirar els valors morals de la societat.

A la pregunta de quina va ésser la seva actitud com escriptor, amb l'arribada de la democràcia, Femenías va explicar que Ferlosio va adoptar una postura molt escèptica. Es dedicà a escriure importants articles en els que defensava la reforma democràtica, però també d'altres amb els que, amb duresa, manifestava la seva decepció a l'hora de valorar l'abast del tímid i poc ambiciós canvi cultural experimentat. Insistia molt en el tema del terrorisme d'estat o en l'ús de la tortura a les comissaries i presons, per exemple. Ferlosio es va mostrar molt crític amb les institucions i amb la ciutadania, perquè l'indignava el fet que es poguessin arribar a justificar determinades pràctiques gens democràtiques. Refusava enèrgicament que la violència o el patiment fossin un mal menor necessari en pro d'un suposat bé major. En qualsevol cas, Ferlosio va seguir treballant, infatigable, al llarg de tota la seva vida, creant un estil inconfusible: la recerca de la permanent innovació des de la continuïtat amb les formes tradicionals.

El professor Dubón va cloure l'acte felicitant a Carlos Femenías per l'excel·lent treball d'investigació, d'estudi i creació que ha fructificat amb l'edició d'aquesta *opera prima*, que, amb tota seguretat, és l'inici d'una brillant trajectòria personal, en la que li augurà un esplendorós futur.